

Merkittävimmät puolankieliset raamatunkäännökset

Emil Anton

emil.anton@helsinki.fi

puh. 0456313899

Opiskelijanumero 013169682

Proseminarityö

Länsi- ja eteläslaavilaiset kielet ja kulttuurit

Slavistiikan ja baltologian laitos

Helsingin yliopisto

Tammikuu 2008

SISÄLLYS

1. JOHDANTO 3

2. VANHAT KÄÄNNÖKSET 4

2.1. Merkittävimmät katoliset käännökset 4

2.1.1. Biblia Królowej Zofii 4

2.1.2. Biblia Leopoldy 5

2.1.3. Biblia Jakuba Wujka 6

2.2. Merkittävimmät ei-katoliset käännökset 7

2.2.1. Biblia Brzeska 7

2.2.2. Biblia Nieświeska 8

2.2.3. Biblia Gdańska 9

3. UUDET KÄÄNNÖKSET 10

3.1. Merkittävimmät katoliset käännökset 10

3.1.1. Biblia Tysiąclecia 10

3.1.2. Biblia Poznańska 11

3.1.3. Biblia Warszawsko-Praska 11

3.2. Merkittävimmät ei-katoliset käännökset 12

3.2.1. Biblia Warszawska 12

3.2.2. Nowa Biblia Gdańska 13

3.2.3. Biblia Ewangeliczna 14

3.3. Muita käännöksiä 14

3.3.1. Kirjailijoiden käännökset 14

3.3.2. Uudenaikaisten lahkojen käännökset 15

3.3.3. Puhekieliset käännökset 16

4. YHTEENVETO 18

LÄHTEET

1. JOHDANTO

Valitsin proseminarityöni aiheeksi ”Merkittävimmät puolankieliset raamatunkäännökset” ensisijaisesti siksi, että se yhdistää hienosti kaksi kiinnostuksen kohdettani (ja samalla yliopistoainettani) eli puolan kielen, kulttuurin ja kirjallisuuden sekä teologian ja raamattututkimuksen. Muistan joskus etsineeni Internetistä erästä raamatunkohtaa puolaksi ja hämmästyneeni käännösten paljoudesta. Nyt pääsen selvittämään kunkin käännöksen kontekstin ja syntyhistorian sekä tutustumaan myös vahvasti katolisen Puolan ei-katolisiin uskonnollisiin ryhmiin ja heidän aikaansaannoksiinsa (tämäkin on pitkään kiinnostanut minua).

Päämääränäni tässä proseminarityössä on siis tutustua puolankielisiin raamatunkäännöksiin. Teen sen lähinnä ulkoisesti eli selvitän lyhyesti, (1) mitkä ovat merkittävimmät puolalaiset raamatunkäännökset, (2) milloin, miten ja miksi ne ovat syntyneet sekä (3) mikä asema tai merkitys niillä on ollut tai on nykyään. Olen päättänyt rajata aluetta valitsemalla vanhoista ja nykyaikaisista käännöksistä tärkeimmät katoliset ja ei-katoliset Raamatut sekä mielenkiintoisimmat näihin peruskategorioihin kuulumattomat käännökset. Olen tässä vaiheessa joutunut jättämään tutkimukseni ulkopuolelle suurimman osan osittaisista tai vielä keskeneräisistä käännöksistä.

Etenen tutkimuksessa aluksi kronologisesti ja systemaattisesti palaamalla myöhäiskeskiajalle ja syventymällä sitten varhaisimpiin puolankielisiin raamatunkäännöksiin. Esittelen ensin kolme tärkeintä katolista käännöstä, sitten kolme tärkeintä ei-katolista käännöstä. Nykyajan käännösten suhteen pätee sama sääntö: ensin kolme tärkeintä katolista, sitten kolme tärkeintä ei-katolista käännöstä. Tämän jälkeen siirryn kevennykseksi erikoisempiin tapauksiin, jotka eivät kuitenkaan missään tapauksessa ole mitättömiä: kirjailijoiden raamatunkäännökselliset taidonnäytteet, uusien lahkojen käännökset sekä modernit murre- ja slangikäännökset.

Lähdemme nyt siis tutkimusmatkalle puolalaisten raamatunkäännösten kielelliseen moninaisuuteen seuraavien jakeiden tunnelmissa, Baabelin ja helluntain piirin sulkeutuessa:

”Siitä tuli sen nimeksi Baabel, koska Herra siellä sekoitti kaiken maan kielen; ja sieltä Herra hajotti heidät yli kaiken maan.”
(1. Moos. 11:9 KR 1933)

„Dlatego to nazwano je Babel, tam bowiem Pan pomieszał mowę mieszkańców całej ziemi. Stamtąd też Pan rozproszył ich po całej powierzchni ziemi.”
(Biblia Tysiąclecia)

”Ja he tulivat kaikki Pyhällä Hengellä täytetyiksi ja alkoivat puhua muilla kielillä, sen mukaan mitä Henki heille puhuttavaksi antoi.” (Ap.t. 2:4 KR 1938)

„I wszyscy zostali napelnieni Duchem Świętym, i zaczęli mówić obcymi językami, tak jak im Duch pozwalał mówić.”
(Biblia Tysiąclecia)

2. VANHAT KÄÄNNÖKSET

2.1. Merkittävimmät katoliset käännökset

2.1.1. Biblia Królowej Zofii

Kuningatar Zofian Raamattu eli *Biblia Królowej Zofii* on ensimmäinen puolankielinen koko Vanhan testamentin (ja ehkä myös Uuden testamentin) käänнос. Tämä Raamattu on saanut nimensä käännostä pyytäneen kuningas *Władysław II Jagiellon* (ts. Jagello, n. 1362–1434) neljännen vaimon, Puolan kuningattaren *Zofian* (n. 1405–1461) mukaan. Historiallisen kontekstin tarjoavat Puolan ja Liettuan yhdistyminen sekä Jagellon ja samalla koko Liettuan kastaminen katolisuuteen (1386 ja eteenpäin).

Kuningattaren kappalainen *Andrzej z Jaszowic* toimitti käännöksen Krakovan läheisyydessä kirkkoisä Hieronymuksen (331–420) latinankielisestä *Vulgatasta*, joka oli katolisen kirkon yleisesti käyttämä käänнос. Apuna käytettiin myös aiempia tšekinkielisiä käännöksiä. Kuningatar Zofian Raamattu valmistui pergamenttikäsikirjoituksena kopioitsijoiden avulla kolmessa vuodessa vuosina 1453–1455. Alun perin Raamattu sisälsi kaksi nidettä, mutta näistä säilyi vain ensimmäinen, joka päättyi Jobin kirjaan (toisessa on saattanut olla Vanhan testamentin loppuosan lisäksi myös Uusi testamentti).

Kuningatar Zofian Raamatun historiaa ei sen pitkän iän vuoksi tunneta niin hyvin kuin tuorempien käännosten, mutta muutama seikka sen vaiheista on tiedossa. 1500-luvun loppupuolella kyseinen Raamattu oli sen sidoksen rahoittaneen *Krotoskien* perheen hallussa, kun taas vuonna 1624 se oli erään *Rafał Leszczyński*n kirjastossa Baranówissa.

Tärkein tieto on kuitenkin, että vuodesta 1708 aina toiseen maailmansotaan asti nämä kallisarvoiset pergamenttisivut olivat kalvinilaisen korkeakoulun kirjastossa Sárospatak-nimisessä kaupungissa Unkarissa. Tästä kaupungista *Biblia Królowej Zofii* on myös saanut toisen nimensä, joka on *Biblia Szarospatacka*. Emme tiedä, miten tämä Raamattu päätyi kyseiseen paikkaan, mutta tiedämme, että se tuhoutui siellä toisen maailmansodan alussa vuonna 1939.

Kuningatar Zofian Raamatun toisesta nidoksesta löytyi vuosisatojen saatossa joitain sivuja, ja niitä säilytettiin Wrocławin yliopiston kirjastossa aina toiseen maailmansotaan asti. Sodan jälkeen meidän päiviimme saakka mainitussa kirjastossa on säilynyt kaksi sivua, ja Prahan kansallismuseon kirjastossa on lisäksi säilynyt pieni pala Zofian Raamattua. Vaikkei siis alkuperäisestä Zofian Raamatusta ole paljoakaan jäljellä, itse teksti tunnetaan 1800- ja 1900-luvuilta peräisin olevista

laitoksista. Lopuksi saammekin nauttia esimerkkilauseesta kohdasta 1. Moos. 1:27 (suom. ”Jumala loi ihmisen kuvakseen, Jumalan kuvaksi hän hänet loi, mieheksi ja naiseksi hän loi heidät.”):

I stworzył Bog człowieka ku obliczu i ku podobieństwu swemu, a ku obliczu Bożemu stworzył jego, samca a samicę stworzył je.

2.1.2. Biblia Leopoldy

Lviviläisen ('lviviläinen', lat. *leopolita* – tämä oli 1. ja 2. laitosten välissä korjaajana ja kenties koko Raamatun kääntäjänäkin toimineen Lvivin *Jan Niczin* salanimi) Raamattu, puolaksi *Biblia Leopoldy* on koko nimeltään *Biblia to uest Xiegi Starego y Nowego Zakonu na polski ięzyk z pilnością według lacińskieg Bibliy od Kościoła Krześciańskiego powszechnego przyięty, nowo wyłożona*. Kyseessä on historiallinen ensimmäinen kokonaisuudessaan painettu puolankielinen raamatunkäännös. Ensimmäinen laitos ilmestyi vuonna 1561, toinen 1575. Seuraavaksi käsiteltävän *Jakub Wujekin* Raamatun julkaisemiseen asti 38 vuoden ajan (1561–1599) Biblia Leopoldy oli ainoa katolinen puolankielinen raamatunkäännös.

Tämä käännös toteutettiin suuren krakovalaisen kirjakauppiaan *Marek Szarffenbergin* ja hänen poikansa *Stanisławin* pyynnöstä. Täten Biblia Leopoldy sai toiseksi nimekseen *Biblia Szarffenbergowska*. Raamattu alkaa omistuskirjoituksella kuningas *Zygmunt II Augustille* (1520–1572). Käännös perustuu Zofian Raamatun tavoin latinalaiseen Vulgataan, mutta kääntäjän nimeä ei anneta kummassakaan laitoksessa. Edellä mainittu Jan Nicz on suurin epäilty – hän oli mm. Krakovan yliopiston luennoitsija.

Leopolitan Raamatua on kritisoitu paljon heikosta kielestä. Siinä on todettu esiintyvän sekä murteellista että toisaalta (jo julkaisemisajankohtanaan) selvästi vanhentunutta sanastoa. Tämän lisäksi vielä tšekkiläisten lähteiden vaikutus paistaa tekstistä läpi. Eriävän mielipiteensä on kuitenkin ilmaissut suuri puolalainen runoilija *Czesław Miłosz* (1911–2004), joka kirjoitti:

Sain katsoa tätä harvinaisuutta, Leopoldia, vasta yhdessä amerikkalaisessa kirjastossa ja lakkasin uskomasta filologeja. Kaunis puolan kieli, ei edes tänään vanhentuneempi kuin Wujekilla, ilmaisun voima, mitä sitä enää toivoisi? (Miłosz 1981: 46)

Annetaanpa siis Miłoszin innoittamana viimeinen sana itse käännökselle ja nautitaan Leopolditan Raamatun ensimmäisestä laitoksesta (Krakova 1561) kopioidusta jakeesta 1. Moos. 1:27 eli samasta kohdasta kuin yllä lainaamamme Zofian Raamatun sitaatti:

Y Stworzył Bog człowieka ná obraz y ná podobieństwo swoje, ná wyobrażenie Boże stworzył go, mężczyznę y niewiastę stworzył ie.

2.1.3. Biblia Jakuba Wujka

Vuonna 1599 ilmestyi krakovalaisessa painotalossa ylivoimaisesti kaikkien aikojen merkittävin puolankielinen Raamattu: jesuiittaisä Jakub Wujekin käännös, puolalaisittain *Biblia Jakuba Wujka*, joka tulisi pysymään puolalaisten katolilaisten tuntemana Jumalan sanana 367 vuotta aina nykyisen Biblia Tysiąclecian julkaisemiseen (1965) asti. Tämän sukupolvet ja historialliset aikakaudet ylittävän Raamatun vaikutus puolan kieleen ja kulttuuriin on sanomattakin selvä: siitä muotoutui puolalainen ymmärrys pyhästä, hartaasta ja inspiroidusta tekstistä vuosisadoiksi.

Jakub Wujek (1540-1597) oli filosofian maisteri ja teologian tohtori, joka kirjoitti paljon ja ahkerasti. Tämän lisäksi hän oli tullut tunnetuksi raamatunkääntäjänä saarnakokoelmajulkaisuissaan. Reformaatio oli aiheuttanut uusien kansankielisten ei-katolisten raamatunkäännösten ilmestymisen ja vastaukseksi tarvittiin Leopoldin korvaava vakuuttava katolinen käännös. Trenton kirkolliskokous (1545-1563) oli vakiinnuttanut Vulgatan aseman ja määrännyt, että lupa kansankielisiin katolisiin käännöksiin oli saatava apostoliselta istuimelta. Jeesuksen yhteisön esimiehet saivat luvan ja antoivat tehtävän Wujekille. Menestyksestään huolimatta käännöksen syntyhistoria ei ole täysin ruusuinen.

Trenton konsiilin päätöksestä paavin oli toimitettava virallinen laitos Vulgatasta (liikkeellä oli monia erilaisia), mitä varten paavi *Sixtus V* (1521-1590) kokosikin työryhmän. Hän ei kuitenkaan ollut tyytyväinen komission aikaansaannoksiin ja päätti tehdä työn itse. Valitettavasti Sixtuksen Vulgata oli täynnä virheitä, ja kardinaalit tiesivät sen. Paavi uskoi kuitenkin päättäväisesti innoitukseensa, ja ennakkokopiot uudesta ja ainoasta virallisesta Vulgatasta levisivät laajalti. Kirkon onneksi paavi kuitenkin kuoli ennen Vulgatan juhlallista julkistamista ja virallistavaa määrittelyä. Kardinaalit ja paavi *Klemens VIII* (1536-1605) julkaisivat korjatun virallisen Vulgatan vuonna 1592.

Jakub Wujekin käännöksen historia heijastaa tätä tapahtumasarjaa. Ensimmäinen Uuden testamentin laitos ilmestyi 1593. Korjattu laitos Psalmien kanssa ilmestyi 1594. Lopulta vuonna 1595 ilmestynyt Sixtuksen Vulgataan pohjautunut Wujekin kokonainen Raamattu joutui korjauskomission muokattavaksi neljäksi vuodeksi, ja lopullinen versio julkaistiin vasta kaksi vuotta itse kääntäjän kuoleman jälkeen vuonna 1599. Nykyään emme tiedä, mitkä osat ovat peräisin Wujekilta itseltään, mitkä taas korjauskomissiolta. On erimielisyyksiä siitä, muuttiko komissio tekstiä radikaalisti vaiko vain vähän. Joka tapauksessa tiedämme, että Wujek turvautui työssään

myös heprean- ja kreikankielisiin alkuteksteihin vaikeiden kohtien selvittämiseksi sekä aiempiin ei-katolisiin käännöksiin niissä kohdissa, joissa ne olivat osoittautuneet edukseen.

Erityisen kiitoksen Wujek ansaitsee hänen ainutlaatuisesta perehtyneisyydestään kirjallisiin ja runollisiin aspekteihin. Tämä lempinimen *Semicicero* saanut ahkera pappi käytti muita vanhoja kääntäjiä enemmän aikaa ja vaivaa aksentti- ja sanajärjestyshienouksiin esimerkiksi Vanhan testamentin runollisten osien sovittamiseksi tuonaikaisiin puolalaisiin runomittoihin. Raamatun ja puolan kielen tuntija *Grzegorz Kubski* on sanonut osuvasti:

Näistä syistä tuleville sukupolville isä Wujekin käännös tulee olemaan ei pelkästään raamatullisen puolan kielen kuva, jota esim. Mickiewicz ja Słowacki ovat seuranneet, vaan sanataiteen kauneuden mittapuu. (Kubski 2007)

Myöhemmät käännökset eivät ole voineet jäädä Wujekin edessä välinpitämättömiksi – jotkut ovat pyrkineet jäljittelemään hänen tyyliään, toiset taas selvästi välttämään sitä (esim. Biblia *Tysiąclecia*). Wujekin asema on joka tapauksessa ollut Puolassa niin merkittävä, että jopa ei-katolinen *Towarzystwo Biblijne w Polsce* (vrt. Suomen piipiaseura) levitti Semiciceron mestariteosta ensimmäisenä toimintavuotenaan (1816) 18 tuhatta kappaletta ja julkaisi sitä aina 1960-luvulle asti, tosin ilman protestanttisesta kaanonista puuttuvia deuterokanonisia kirjoja.

Siispä kaiken tämän jälkeen emme luonnollisesti voi olla siteeraamatta jo tutuksi tullutta jaetta 1. Moos. 1:27 näytteeksi Wujekin raamatunkäännöksestä:

I stworzył Bóg człowieka na wyobrażenie swoje, na wyobrażenie Boże stworzył go, mężczyznę i białogłową stworzył je.

2.2. Merkittävimmät ei-katoliset käännökset

2.2.1. Biblia Brzeska

Saamme palata ajassa hieman taaksepäin tutustuaksemme historian ensimmäiseen kokonaiseen alkukielistä puolaksi käännettyyn Raamattuun. *Biblia Brzeska* on kalvinistien eli reformoitujen vuonna 1563 Brześćin kaupungissa (tästä tulee myös Raamatun nimi) julkaisema raamatunkäännös. Käännöksen syynä oli luonnollisesti reformaation periaate, jonka mukaan Raamattu oli ainoa erehtymätön uskon ohje, joten kaikkien piti voida tutustua siihen äidinkielellään. Evankelinen synodi Pińczówissa vuonna 1557 nimitti joukon teologeja käännöstehtävään, ja 6 vuoden päästä työ oli valmis. Käännöspaikan nimen mukaan Biblia Brzeskalla on myös nimi *Biblia Pińczowska*. Tämän

lisäksi kyseisellä Raamatulla on vielä kolmaskin nimi - vuodesta 1560 rahoittajana toimineen prinssi *Mikołaj Radziwiłł Czarnyn* mukaan *Biblia Radziwiłłowska*.

Biblia Brzeskasta otettiin ensin noin 500 kappaleen painos, ja siitä tuli perustavanlaatuinen teos evankelisiin seurakuntiin. Pian tapahtui kuitenkin yllättävä käänne: jesuiittojen katolisuuteen käännättämä rahoittajan poika *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł* päätti hyvittää harhaoppisen isänsä synnit ostamalla ja tuhoamalla kaikki saatavilla olevat Brześćin Raamatun kopiot. Hän onnistui ostamaan suurimman osan Raamatuista ja polttamaan ne juhlallisesti Vilnan torilla, mutta kaikkia kopioita hän ei saanut. Nykyään joitain vaihtelevissa määrin vahingoittuneita kappaleita on tallessa eri museoissa, yliopistokirjastoissa sekä kirkollisissa ja yksityisissä kokoelmissa ympäri Puolaa.

Itse käänös alkaa vuotta aiemmin julkaistun Leopoldin Raamatun tavoin omistuskirjoituksella Zygmunt II Augustille. Hepreasta ja kreikasta (tosin latinaa ja ranskaakin apuna käyttäen) käännetty teksti on kaunista, rikasta sekä taiteellisesti ja kirjallisesti korkeatasoista 1600-luvun puolaa. Käänös on uskollinen alkukielille, välittää lauseiden merkityksen eikä syyllisty liiallisuusiin menevään sanasta sanaan- tyyliin. Tekstissä on ensimmäistä kertaa mukana myös jaenumerointi. 2000-luvulla on toimitettu nykyaikainen transkriptio Biblia Brzeskasta, ja koko Uusi testamentti onkin helposti luettavissa Internetissä modernilla fontilla.

Lopuksi on tietysti annettava näyte itse käänöksestä. Siteeraamme tällä kertaa otteita kymmenestä käskystä (5. Moos. 5:7,16,18,20, suom. „Älä pidä muita jumalia minun rinnallani [---] Kunnioita isääsi ja äitiäsi [---] Älä tee huorin [---] Älä sano vääriä todistusta lähimmäisestäsi.”)

Nie miej cudzych bogów przede mną [---] Czci ojca twego i matkę twą [---] Nie cudzołóż [---] Nie powiedaj świadectwa fałszywego przeciw bliźniemu twemu.

2.2.2. Biblia Nieświeska

Biblia Nieświeska, koko nimeltään *Biblia to iest księgi Starego y Nowego przymierza znowu* [huom. znowu=uudestaan] *z języka Hebrayskiego/Greckiego y Łacińskiego na Polski przelożone* julkaistiin vuonna 1572 puolalaisten veljien eli antitrinitaarien eli (uus-)areiolaisten vastineeksi kalvinilaiselle ja trinitaarille Biblia Brzeskalle. Puolalaiset veljet erosivat kalvinisteista 1560-luvulla tärkeimpänä syynään erimielisyys kolminaisuusopista. Raamatun julkaisi *Maciej Kawęczyński*.

Biblia Nieświeskan kääntäjä eli areiolaispastori *Szymon Budny* halusi ensin vain korjata Biblia Brzeskan alkukielille uskollisemmaksi, koska hänen mukaansa kalvinistien Raamattu oli muuttanut Jeesusta koskevia kohtia sopimaan kolminaisuusajatteluun. Lopulta Budny päätyi kuitenkin tekemään aivan uuden käänöksen. Hän käänsi niin ikään alkukielistä, mutta lopputulos oli

kielellisesti paljon Biblia Brzeskaa heikompi. Kritiikki on kohdistunut Budnyn hebraismeihin, neologismeihin sekä Jeesuksen jumaluuteen viittaavien kohtien poistamiseen. Biblia Nieświeskan lukijakunta rajoittuikin oikeastaan vain puolalaisiin veljiin.

Budny sanoutui irti Biblia Nieświeskasta, kun julkaisuprosessissa Raamattuun oli tehty muutoksia hänen tietämättään. Budny julkaisi uudestaan Uuden testamentin omalla sukunimellään vuonna 1574. Budnyn työn voidaan katsoa saaneen täyttymyksensä vuonna 1577 julkaistussa *Marcin Czechowican* Uuden testamentin areiolaisessa käännöksessä. Biblia Nieświeskan kohtalo oli sama kuin Brzeskan – suurin osa kopioista tuhoutui katolisessa reformaatioissa, mutta nykyään voimme onneksi nauttia sen jakeista mm. Biblia Slavica-projektin [jonka tarkoituksena on vanhojen slaavilaisten Raamattujen uudelleenjulkaisu] ansiosta. Seuraavassa jälleen ote kymmenestä käskystä:

Nie będziesz mieć Bogów cudzych przedemną [---] Czci oycy twego y matke twoie [---]
Nie będziesz cudzołożyc [---] Ani rzeczesz na bliźniego twego świadectwa fałszywego.

2.2.2. Biblia Gdańska

Biblia Gdańska on historiallisesti ollut puolalaisille protestanteille sitä, mitä Biblia Jakuba Wujka on ollut katolilaisille. Julkaisemisvuodestaan 1632 lähtien se pysyi protestanttien suosituimpana käännöksenä aina vuoteen 1975 asti. Tosin jotkut erityisesti fundamentalistiset ryhmät pitävät sananmukaisuuteen pyrkivää Biblia Gdańskaa edelleen „uskollisimpana” käännöksenä – sen asemaa voisi ehkä jossain määrin verrata englantilaisen maailman Kuningas Jaakon Raamattuun (*King James Bible*).

Biblia Gdańskan suosiosta ja pitkäikäisyydestä kertovat sen useat uudelleenjulkaisut ja -painokset. Se on korjattu ja päivitetty kahteen kertaan, vuosina 1738 ja 1881 (Uusi testamentti). Jo ennen 1900-lukua tämä Raamattu oli painettu yli 20 kertaa ympäri Puolaa ja maailmaa, muun muassa Amsterdamissa (1660), Berliinissä (1810) ja Wienissä (1867).

Alun perin Biblia Gdańska syntyi kalvinistien, luterilaisten ja tšekkiläisten veljien yhteistyönä Biblia Brzeskan tarkistuksena tai päivityksenä, kuitenkin niin, että se on todellinen *Masoreettiseen tekstiin* (Vanha testamentti) ja *Textus Receptukseen* (Uusi testamentti) perustuva käännös. Biblia Gdańska painettiin ensimmäistä kertaa Gdańskissa 18. lokakuuta 1632.

Varhaisimpiin laitoksiin kuului myös joukko apokryfikirjoja, mutta tätä perinnettä käännökset nykyaikaiset laitokset eivät ole jatkaneet. Nykyäänkin Towarzystwo Biblijne w Polsce julkaisee Biblia Gdańskaa, ja Sleesialainen raamattuyhdistys on ottanut tehtäväkseen uuden Gdańskan ratkaisuihin perustuvan käännöksen valmistamisen. Lopuksi jälleen sitaatti 5. Mooseksen kirjasta:

Nie będziesz miał bogów innych przede mną [---] Czcij ojca twego i matkę twoją [---] Nie będziesz cudzołożył [---] Nie będziesz mówił przeciw bliźniemu twemu świadectwa fałszywego.

3. UUDET KÄÄNNÖKSET

3.1. Merkittävimmät katoliset käännökset

3.1.1. Biblia Tysiąclecia

Biblia Tysiąclecia eli Vuosituhannen Raamattu on tätä kirjoitettaessa katolisen kirkon virallinen raamatunkäännös Puolassa – sitä käytetään liturgiassa eli messun lukukappaleissa sekä hetkipalveluksissa, tosin psalmeja on muokattu laulettavaan muotoon. Käännös perustui 1940- ja 1950-luvulla painettuihin kriittisiin laitoksiin alkukielten teksteistä ja sen ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1965. Lähes neljäkymmenen eri papin kääntämänä Raamattu sai osakseen suurta kritiikkiä sisäisestä tyylin vaihtelevuudesta, joten seuraavaan painokseen tehtiin paljon muutoksia, jotkut kirjat jouduttiin jopa kääntämään kokonaan uudestaan.

Biblia Tysiąclecia on julkaistu yhteensä viitenä laitoksena – vuosina 1965, 1971, 1976, 1983 ja 1999. Toisessa ja kolmannessa käytettiin jo 60- ja 70-lukujen kreikkalaisen UT:n kriittisiä laitoksia. Kolmannesta painoksesta alkaen Jumalan nimi JHWH on annettu muodossa *Pan* ('Herra') eikä *Jahwe* (kuriositeettina mainittakoon, että *Jahwe*-muoto sai Jehovan todistajatkin käyttämään tämän katolisen Raamatun kahta ensimmäistä laitosta ennen heidän oman käännöksensä ilmestymistä). Neljäs painos oli käytännössä vain kolmannen uusinta, viidennestä on saatavilla myös pelkkää Uutta testamenttia. Katolinen liturgia käyttää toista laitosta.

Biblia Tysiąclecia syntyi raamatullisen uudistusliikkeen aikana ja vaikutuksesta – tarvittiin nykyaikainen katolinen puolankielinen raamatunkäännös suoraan alkukielistä, eikä tällaista vielä ollut lainkaan olemassa. Kielellisesti kääntäjät pyrkivät tietoisesti – vaikkakin peläten ja vavisten – irtautumaan Wujekin tyylistä ja sanastosta, jotta teksti puhuttelisi nykyaikaista lukijaa eikä antaisi vaikutelmaa siitä, että Raamatun kirjoissa on kyse vain muinaisiin aikoihin liittyvistä monumenteista. Jotkut pitivät tuloksesta: *Biblia Tysiąclecia* oli paavi Johannes Paavali II:n suosikkikäännös – toiset reagoivat päinvastoin: tekele sai eräältä raamatuntuntijapapilta pilkkanimekseen 'tuhannen virheen Raamattu' eli *Biblia tysiąca błędów* (*Biblia Tysiąclecia*).

Kaiken tämän jälkeen on syytä antaa käännöksen puhua puolestaan: alla on ote Johanneksen evankeliumista („Minä olen tie ja totuus ja elämä; ei kukaan tule Isän tykö muutoin kuin minun kauttani. Jos te olisitte tunteneet minut, niin te tuntisitte myös minun Isäni.” Joh. 14:6-7):

Ja jestem drogą i prawdą, i życiem. Nikt nie przychodzi do Ojca inaczej jak tylko przeze Mnie. Gdybyście Mnie poznali, znalibyście i mojego Ojca.

3.1.2. Biblia Poznańska

Biblia Poznańska on poznańilaisista raamatuntuntijoista koostuvan ryhmän aikaansaama nykyaikainen raamatunkäännös, joka on varustettu runsailla kommentaareilla. Käännösidea lähti liikkeelle vuonna 1960 professori *Aleksy Klawekin* aloitteesta, ja itse käännöstyöhön osallistui yhteensä 23 pappia. Osa poznańilaisen Raamatun kääntäjistä oli jo osallistunut *Biblia Tysiąclecia*n kääntämiseen, mutta vain Ilmestyskirjan kääntäjä on sama kummassakin Raamatussa.

Biblia Poznańska ilmestyi ensin kokonaisuudessaan vuonna 1975 ja on sittemmin julkaistu uusina painoksina vuosina 1982, 1998 ja 2004, joista kahdessa viimeisessä on painettu kolmea erilaista versiota (neliosaista, yksiosaista ja taskuversiota, josta puuttuvat kommentaarit). *Biblia Poznańska* perustuu samoihin alkukielisiin lähteisiin kuin *Biblia Tysiąclecia*. Vanhan testamentin käännöksessä uskollisuus alkuperäistekstille on asetettu tärkeimmäksi prioriteetiksi, kun taas Uudessa testamentissa annetaan enemmän painoarvoa katoliselle eksegeettiselle traditiolle.

Biblia Poznańska äänestettiin vuonna 1999 yleisesti ottaen parhaaksi puolankieliseksi Raamatuksi raamatuntuntijoille suunnatussa kyselyssä. *Biblia Poznańskan* eduksi on luettava sen soveltuvuus Raamatun opiskelemiseen kommentaarien ja käännöksen luonteen ansiosta. Toisaalta *Biblia Poznańskan* heikkous on nimenomaan sen sisäisessä epäjohdonmukaisuudessa ja vaihtelevuudessa.

Vanha ja Uusi testamentti on käännetty eri periaatteilla, eri papit ovat kirjoittaneet kommentaarit kääntämiinsä kirjoihin aivan eri näkökulmista: toiset kommentaarit ovat lähes pelkkää filologiaa ja historiaa, toiset puhdasta teologiaa. Tämän lisäksi joissain kohdissa on pyritty nykyaikaistamaan vanhat ilmaukset, kun taas toisissa on tahallaan käytetty vanhahtavia ilmaisuja, jotta Wujek-tyylisestä raamatullisen kielen pyhydestä säilyisi edes jotain. Lopuksi jo tutuksi tullut näytesitaatti:

Ja jestem drogą prawdziwą do życia. Każdy dochodzi do Ojca tylko przeze Mnie. Jeśli Mnie znacie, to poznacie też mojego Ojca.

3.1.3. Biblia Warszawsko-Praska

Biblia Warszawsko-Praska on historian ensimmäinen yhden miehen urakoima koko Raamatun käännös alkukielistä puolaa kielelle. Työn suoritti vuonna 1992 syntyneen *Warszawa-Pragan* hiippakunnan (jonka mukaan Raamattu on saanut nimensä) ensimmäinen piispa, *Kazimierz Romaniuk*. Käännöstyö sai alkunsa sekä Uuden että Vanhan testamentin osalta (vaikkakin eri aikoina) erinäisten käännöspyyntöjen ansiosta.

Romaniukin haluttiin kääntävän osia Raamatusta kolmeen eri projektiin. Joku näistä raukesi, toinen tuli lähes täysmittaiseksi työksi, mutta joka tapauksessa Romaniuk jatkoi käännöstyötä yksin sen verran kuin muilta asioiltaan ehti. Yhteensä lähes neljän vuosikymmenen työn jälkeen koko Raamattu ilmestyi piispa-kääntäjän hiippakunnan viisivuotisjuhluvuonna 1997.

Biblia Warszawsko-Praska ei pyri pitkälle vietyyn sananmukaisuuteen vaan asettaa etusijalle tekstin ymmärrettävyyden jopa siinä määrin, että sen on sanottu liikkuvan dynaamisen käännöksen ja parafrasoin rajamailla. Kääntäjäpiispa halusi myös kommunikoivalla käännöksellä rajata selittävät lisäkommentaarit minimiinsä. Täten käännöksellä on myös ekumeeninen luonne. Käännöksensä lähteinä Romaniuk käytti uudempia laitoja heprean- ja kreikankielisestä Raamatusta kuin *Tysiąclecia* ja *Poznańska*.

Näytteeksi annamme jälleen Joh. 14:n sanat, nyt *Biblia Warszawsko-Praskan* mukaan:

Ja jestem drogą, prawdą i życiem. Nikt nie może przyjść do Ojca inaczej jak tylko przeze Mnie. Gdybyście Mnie znali, znalibyście również i Ojca mego.

3.2. Merkittävimmät ei-katoliset käännökset

3.2.1. Biblia Warszawska

Biblia Warszawska eli Varsovalainen Raamattu on protestanttinen raamatunkäännös, joka ilmestyi kokonaisuudessaan vuonna 1975. Käännös perustuu 1950- ja 1960- lukujen kriittisiin laitoihin alkukielten teksteistä ja sitä voidaan pitää protestanttien *Biblia Tysiącleciana*. Itse asiassa *Biblia Warszawska* on julkaistu myös katolisen kaanonin mukainen versio (nimellä *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu i Apokryfy*), jossa apokryfikäännökset (kat. deuterokanoniset kirjat) on otettu *Biblia Tysiącleciasta*.

Varsovalainen Raamattu on saanut nimensä Varsovassa toimivasta *Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne* – yhdistyksestä ('Brittiläinen ja ulkomainen raamattuyhdistys'), jonka

aloitteesta käännös syntyi ja joka toimii sen julkaisijana. Yhdistyksestä tulee myös käännöksen lempinimi *Brytyjka*. Käännöstyön suoritti 25 vuodessa raamatunkäännöskomitea, joka koostui erinäisistä professoreista, piispoista sekä eri protestanttisten kirkkokuntien edustajista.

Itse Biblia Warszawskan teksti on kielellisesti nykyaikaista, mutta samaan aikaan se säilyttää Gdańskin ja Wujekin käännöksistä tuttuja perinteisiä raamatullisia termejä (esimerkiksi 'laki' on *zakon* eikä *prawo*, 'elämä' on *żywot* eikä *życie*). Tämä mielenkiintoinen valinta on luonnollisesti saanut osakseen sekä suosiota että kritiikkiä. Joka tapauksessa Biblia Warszawska on nykyään käytetyin puolankielinen protestanttinen raamatunkäännös. Se on korvannut vuosisatoja käytössä olleen Biblia Gdańskin – sitä hyödynnetään yksityiskäytön lisäksi myös jumalanpalveluksissa

Näytteeksi annamme protestanttien suosiman pienoisevankeliumijakeen, Joh. 3:16: („Niin on Jumala maailmaa, rakastanut, että antoi ainosyntyisen Poikansa, niin ettei yksikään, joka häneen uskoo, joutuisi kadotukseen, vaan saisi iankaikkisen elämän.”)

Albowiem tak Bóg umiłował świat, że Syna swego jednorodzonego dał, aby każdy, kto weń wierzy, nie zginął, ale miał żywot wieczny.

3.2.2. Nowa Biblia Gdańska

Nowa Biblia Gdańska on baptistisen Sleesialaisen raamattuyhdistyksen (*Śląskie Towarzystwo Biblijne*) projekti. Koska „uskollisin” puolankielinen raamatunkäännös Biblia Gdańska on valitettavasti vanhentunutta puolaa, tarvitaan *uusi Biblia Gdańska*, ja siitä tämän käännöksen nimi. Tätä kirjoitettaessa projekti ei ole vielä täysin valmis eikä käännöstä ole kokonaisuudessaan vielä julkaistu painettuna. Työryhmä julkaisee kuitenkin valmistuneita kirjoja Internetissä.

Käännöksen pohjana on Uuden testamentin osalta kreikkalainen *Textus Receptus*, kun taas Vanha testamentti ei perustu alkukieliin vaan Biblia Gdańskaan, kreikkalaiseen *Septuagintaan* ja 1800-luvulta peräisin olevaan juutalaiseen heprealais-puolalaiseen Vanhaan testamenttiin.

Nowa Biblia Gdańskan eduksi voidaan lukea siihen alaviittein sisällytetyt huomiot eri raamattulaitosten varianteista. Erikoisuutena useat erisnimet on säilytetty alkukielisessä muodossaan ja monien kirjojen nimet poikkeavat tutusta perinteestä – Apostolien teot (yleensä *Dzieje Apostolskie*) on *Dokonania Apostołów w Panu Jezusie Chrystusie*. Kritiikkiä voidaan esittää omalaatuisista ratkaisuksista sekä teologisesta tendenssimäisyydestä.

Nimestään huolimatta käännöksellä ei näytä olevan paljoakaan yhteistä Biblia Gdańskan kanssa, eikä se suinkaan ole väitetyt edeltäjänsä uskollisuuden perillinen. Jumalan nimi on muodossa WIEKUISTY ('IANKAIKKINEN'), 'kirkko' (*ekklēsia*) on käännetty sanoilla *zgromadzenie*

wybranych eli 'valittujen yhteisö' (vrt. Biblia Gdańskan *kościół* esim. Matt. 16:18, jossa lisäksi paaviuden vastustamiseksi on muutettu myös kallioon viittaava pronomini *tej*, 'tälle' muotoon *owej*, 'tuolle'). Näytejakeemme Joh. 3:16 kuuluu Nowa Biblia Gdańskan mukaan seuraavasti:

Bowiem Bóg tak umiłował świat, że dał swego jednorodzonego Syna, aby każdy, kto w niego wierzy - nie zginął, ale miał życie wieczne.

3.2.3. Biblia Ewangeliczna

Biblia Ewangeliczna on Evankelikaalisen raamattuinstituutin (*Ewangeliczny Instytut Biblijny*) raamatunkäännösprojekti, johon kuuluu itse asiassa kaksi käännöstä: kirjallinen ja kirjaimellinen, joista kirjaimellinen pyrkii erityiseen uskollisuuteen alkuteksteille, kun taas kirjallisen tavoitteena on sujuvuus ja luettavuus. Käännökset perustuvat alkukieliin ja kääntäjinä toimivat pastori *Piotr Zaremba* ja *Anna Haning*.

Alun perin kääntäjien tarkoituksena oli tehdä ensin kirjaimellinen käännös ja siirtyä sitten kirjalliseen, mutta *Liga Biblijnan* pyynnöstä järjestys muuttui. Liga Biblijna on julkaissut viikkosina kirjallisen käännöksen evankeliumit Markuksen, Luukkaan ja Johanneksen mukaan (2006) sekä Matteuksen evankeliumin ja Galatalaiskirjeen (2007). Kirjaimellisesta käännöksestä on julkaistu koko Uusi testamentti.

Projekti on siis vielä kesken. Päivityksiä ja korjauksia käännöksiin on odotettavissa, mutta edellä mainitut osat ovat jo joka tapauksessa luettavissa myös instituutin Internet-sivustolla. Näytejakeeksi annamme kummastakin käännöksestä jälleen Johanneksen pienoisevankeliumin, ensin kirjaimellisen, sitten kirjallisen:

Tak bowiem Bóg umiłował świat, że dał jednorodzonego Syna, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne.

Bóg bowiem tak bardzo ukochał świat, że dał swego jedynego Syna, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne.

3.3. Muita käännöksiä

3.3.1. Kirjailijoiden käännökset

Ensimmäinen huomionarvoinen tavallisuudesta poikkeava raamatunkäännös on juutalaissyntyisen ja katolilaiseksi tulleen puolalaisen kirjailijan ja runoilijan *Roman Brandstaetterin* (1906-1987) taidonnäyte – hän käänsi kokoelman Vanhan ja Uuden testamentin kirjoja (muun muassa psalmit ja evankeliumit), jotka ilmestyivät vuodesta 1964 vuoteen 1986. Kuolema pysäytti käännösprojektin.

Ainoana puolalaisena raamatunkääntäjänä Brandstaetter käytti niin kutsuttua kolometristä metodia, joka järjestää rytmittäin Raamatun jakeet niin, että ne voidaan resitoida kantilloimalla. Käännöksiä on pidetty sekä uskollisina alkuperäiselle sanamuodolle että dynaamisina ja ymmärrettävinä – jopa profeettallisina. Vuoden 1999 kyselyssä Brandstaetterin käännös arvioitiin Wujekin rinnalla parhaaksi kirjallisesta näkökulmasta.

Kiistelty esimerkki käännöksestä on kuuluisa Johanneksen evankeliumin avausjake (1:1: Alussa oli Sana. Sana oli Jumalan luona, ja Sana oli Jumala), jonka aikamuodon muuttamista preesenssiin Brandstaetter perusteli heprealaisella ajattelulla: *Przed wszystkim/ Jest Slowo,/ A Slowo/ Jest u Boga,/ A Bóg/ Jest Slowem.*

Toinen merkittävä kirjallisuuskäännöskokoelma on peräisin runoilija Czesław Miłoszin (1911-2004) kynästä. Vaikka Miłoszin runoissa oli kauan esiintynyt raamatullisia motiiveja, hän aloitti varsinaisen kreikan ja heprean kieliin tutustumisen vasta 60-vuotiaana. Käännösten ja kääntäjän innoittajana, tukijana ja ensimmäisenä julkaisijana toimi pappi nimeltä *Józef Sadzik* (1933-1980), jonka muistolle Miłosz työnsä omisti. Kääntäminen kesti vuodesta 1971 vuoteen 1986, ja valmiit käännökset (8 VT:n, 2 UT:n kirjaa) ilmestyivät vuosina 1977-1989.

Miłoszin pani liikkeelle pyhyiden puuttuminen moderneista puolalaisista raamatunkäännöksistä. Hän halusi korvata intellektuaaliset ja päiväkirjamaiset käännökset korkealla mutta samalla yksinkertaisella ja sujuvalla kirjallisuudella. Heprean kielen kääntäjiltä ja raamatuntuntijoilta on satanut sekä kehuja että kritiikkiä: toisten mielestä Miłosz käänsi heprean sujuvasti, toisaalta häntä on syytetty puolankielisten sanojen sekoittamisesta heprealaiseen fraseologiaan ja semantiikkaan.

Kun puolalainen sokeainyhdistys tuotti ääniraamatun, Miłoszin kääntämien kirjojen kohdalla päädyttiin hänen tekstiinsä, vaikka muuten käytettiin Biblia Tysiącleciaa. Miłosz käytti psalmien käännöksessään myös tähtimerkkejä tauon merkkinä - näytteeksi siteeraamme Ps. 51:14-15 („Anna minulle jälleen pelastuksen riemu/ ja suo minun iloiten sinua seurata,/ niin opetan tiesi sinusta luopuneille,/ ja he palaavat sinun luoksesi.”):

Przywróć mi radość Twojego zbawienia * i duch gorliwości niechaj mnie wspiera. A będę przestępców nauczać dróg Twoich * i grzesznicy do Ciebie powrócą.

3.3.2. Uudenaikaisten lahkojen käännökset

Myös erilaiset uskonnolliset lahkot ovat kääntäneet Raamatun puolan kielelle omiin tarpeisiinsa. Jos kirjailijoita uuteen käännökseen motivoivat lähinnä kirjalliset syyt, lahkojen motivaatiot ovat olleet lähes yksinomaan teologisia. Ensimmäisenä mainittakoon *Biblia w przekładzie mariawickim* eli Raamatun mariaviittikäännös, jota käyttää mariaviittien katolinen kirkko (*Kościół Katolicki Mariawitów*), toinen kahdesta mariaviittisuuntauksesta.

Mariaviittiläisyyden perustaja puolalainen *Feliksa Maria Franciszka Kozłowska* ekskommunikoidiin katolisesta kirkosta 1906. Liikkeessä syntyi sisäinen skisma vuonna 1935 Kozłowskan seuraajan ja hänen kanssaan ekskommunikoidun arkkipiispa *Jan Maria Michał Kowalskin* uusien oppien vuoksi, ja mariaviittiläisyys jakautui kahteen kirkkoon. Juuri piispa Kowalski käänsi Raamatun uusiin oppeihinsa sopivaksi, muun muassa viittaamalla Pyhään Henkeen feminiinisillä pronomineilla (lahkon mukaan Pyhä Henki inkarnoitui Kozłowskassa).

Mariaviittien katolinen kirkko käyttää Kowalskin käännöstä liturgiassaan eikä salli jäsentensä lukea muita Raamattuja. Sen sijaan suurempi mariaviittisuuntaus eli vanhakatolinen mariaviittien kirkko (*Kościół Starokatolicki Mariawitów*) ei hyväksy käännöstä – puhumattakaan muista tunnustuskunnista, joiden mukaan mariaviittikäännös on pikemminkin raamatunväännös.

Toisena esimerkkinä on syytä mainita (”uusareiolaisten”) Jehovan todistajien Uuden maailman käännös eli puolaksi *Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata*. Yhdysvalloissa syntynyt lahko toteutti englanninkielisen käännöksen käytännössä muokkaamalla jo olemassaolevista englanninkielisistä käännöksistä Vartiotornin teologiaan sopivan Raamatun. Tähän 1960 ilmestyneeseen englanninkieliseen versioon perustuvat muut käännökset, siis myös puolalainen, joka ilmestyi kokonaisuudessaan vuonna 1997.

Uuden maailman käännöksen kenties tärkein ominaispiirre on Jumalan nimen *Jehova* esiintyminen 237 kertaa Uudessa testamentissa, vaikkei ole jälkeäkään siitä, että alkuperäisissä käsikirjoituksissa olisi näin lukenut (sen sijaan käytettiin sanaa *Kyrios*, 'Herra'). Kaikki viittaukset Jeesukseen, joissa käytetään sanaa ”Jumala” on joko muutettu niin, että ”Jumala” viittaakin Jehovaan tai niin, että sana kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella ja selitetään voimalliseksi olennoksi. Näistä kuuluisin on Joh. 1:1, jonka *Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata* antaa seuraavasti:

Na początku był Słowo, a Słowo był u Boga i Słowo był bogiem.

3.3.3. Puhekieliset käännökset

Lopuksi on syytä käsitellä paljon keskustelua herättäneitä slangi- ja murrekäännöksiä. Näitä ovat vuonna 2000 ilmestynyt *Biblia Ślązoka*, vuonna 2005 kokonaisuena julkaistu *Nowy Testament w przekładzie na gwara górali Skalnego Podhala* sekä samalta vuodelta peräisin oleva *Dobra Czytanka wg św. ziom'a Janka*. Ensimmäinen näistä on kokoelma raamatullisia kertomuksia sleesian murteella, toinen koko Uusi testamentti vuoristomurteella ja kolmas Johanneksen evankeliumi puolalaisella hip-hop-slangilla. Kaikki kolme käännöstä perustuvat puolankielisiin Raamattuihin.

Kielitoimistoa vastaava puolan kielen neuvosto eli *Rada Języka Polskiego* on kritisoinut näitä käännöksiä kielitieteilijöiden ja teologien allekirjoittamassa dokumentissa *Uwagi o współczesnych przekładach Biblii na język polski* ('Huomioita nykyaikaisista raamatunkäännöksistä puolan kielelle'). Dokumentti kiinnittää huomiota katolisen kirkon uusimpiin ohjeisiin, joiden mukaan raamatunkäännöksen on perustuttava alkukieleen eikä jo valmiisiin muunkielisiin käännöksiin.

Kritiikin kohteeksi joutuivat myös kääntäjien teologinen ja kielellinen huolettomuus. *Biblia Ślązoka* viittaa sekä Isä Jumalaan että Jeesukseen nimellä *Ponboczek* ja Mariaan halventavaksi tulkittuna sanalla *frelka*. Vuoristomurrekäännöksessä esiintyvät rinnakkain epäjohdonmukaiset muodot *ukrzyzowanie* ('ristiinnaulitseminen') ja *ukrzyzowali* ('ristiinnaulitsivat'). Neuvoston mukaan tämäntyyppiset käännökset eivät ole eduksi kirjallisuudelle eivätkä uskonnolle (Uwagi).

Sleesialaisen Raamatun kääntäjä ilmoitti motiiveikseen Jumalan käskyn ottaa maa haltuun (1. Moos. 1:28), regionalismin, kirjallisuuden luomisen sekä sydämen tarpeen (Szołtysek).

Vuoristokäännöksen promoottorin mukaan on kunnioitettava pyrkimys yhdistää vanhaa ja uutta. ”Ellei tunne evankeliumia, ei tunne Herraa Jeesusta” - on siis hyvä, että vuoristokansat voivat lukea Sanaa isiensä kielellä (Zązel).

Hip-hop evankeliumin tekijät yllättyivät suosiostaan: he eivät aluksi kuvitelleetkaan julkaisevansa tekelettään. He iloitsevat kuitenkin päämääränsä saavuttamisesta eli siitä, että ihmiset kiinnostuvat Raamatusta, keskustelevat siitä, pohtivat sen merkitystä ja vakuuttuvat siitä (Rafał). Seuraavassa loppukevennykseksi pieni ote kaikista kolmesta modernista käännöksestä suomennoksineen.

1) „Kawalerze, godom ci — wston!”

(Nowy Testament przekładzie na gwara górali...) (Luuk. 7:14)

2) „[P]oczniejsz i urodzisz synka... o kerym bydom 2) „Sinä tulet raskaaksi ja synnytät pojan... häntä godać, że je Ponboczkowym Synkiym.” (Ślązoka) kutsutaan Jumalan Pojaksi.” (Luuk. 1:31,35)

3) „A ona mu: Taaa.. ja wiem, że Mesjasz jeszcze tu się wbije i wtedy nam naświetli całą sprawę.

Jezus do niej: Halo, ale to ja jestem tym Mesjaszem, wiesz?” (Dobra Czytanka)

1) „Nuorukainen, minä sanon sinulle: nouse!”

(Luuk. 7:14)

2) „Sinä tulet raskaaksi ja synnytät pojan... häntä godać, że je Ponboczkowym Synkiym.” (Ślązoka) kutsutaan Jumalan Pojaksi.” (Luuk. 1:31,35)

3) „Nainen sanoi: 'Minä tiedän kyllä, että Messias tulee.' [---] 'Kun hän tulee, hän ilmoittaa meille kaiken.' Jeesus sanoi: 'Minä se olen, minä, joka tässä puhun kanssasi.'” (Joh. 4:25-26)

4. YHTEENVETO

Merkittävimpiin puolankielisiin raamatunkäännöksiin tutustuminen ja niiden historiasta kirjoittaminen on ollut oikein mielenkiintoista ja mieluista. Olen ainakin alustavasti saavuttanut johdannossani esittämäni päämäärät ja käynyt läpi tärkeimmät puolalaiset Raamatut myöhäiskeskiajalta aina meidän päiviimme. Tiivistän tässä vielä esiteltyt ja opitut asiat.

Ensimmäinen kooltaan merkittävä puolalainen raamatunkäännös oli Puolan kuningatar Zofian pyytämä ja häneltä nimensä saanut 1455 valmistunut Vanha testamentti (ja kenties koko Raamattu). Tätä seurasi ensimmäinen kokonainen (tai vähintäänkin kokonaan säilynyt) Raamattu, Biblia Leopoldy (1561), jonka kuitenkin korvasi vuonna 1599 julkaistu jesuiittapappi Jakub Wujekin historiallinen Puolan kulttuuriin ja kieleen suuresti vaikuttanut käännös.

Vulgataan pohjautuvista katolisista käännöksistä poiketen ensimmäinen protestanttinen puolankielinen raamatunkäännös Biblia Brzeska (1563) käännettiin ensimmäisenä alkukielistä. Kalvinistit saivat kuitenkin pian kilpailijakseen antitrinitaariset puolalaiset veljet ja heidän Biblia Nieświeskansa (1572). Protestanttisen maailman suosituimman Raamatun paikan otti kuitenkin vuonna 1632 julkaistu alkukielille hyvin uskollinen Biblia Gdańska.

1900-luvulla vanhat hyvät käännökset alkoivat tuntua kielellisesti liian vanhentuneilta, joten sekä katolilaiset että protestantit toimittivat uusimpiin kriittisiin laitoksiin perustuvia käännöksiä alkukielistä nykypuolaan. Katolinen ryhmä teologeja sai aikaan Biblia Tysiąclecia (1965), protestanttinen puolestaan Biblia Warszawskan (1975). Nämä Raamatut päätyivät myös kirkkojen liturgiseen käyttöön.

Katolisella puolella valmistui vielä runsain selityksin varustettu Biblia Poznańska (1975) ja historian ensimmäinen yhden miehen käännös alkukielistä puolaan, Biblia Warszawsko-Praska (1997). Protestanteilla on kesken kaksi projektia: Nowa Biblia Gdańska sekä Biblia Ewangelicznan kaksi käännöstä.

Kaiken tämän lisäksi Raamatusta ovat tehneet omia puolankielisiä versioitansa huippukirjailijat (Czesław Miłosz ja Roman Brandstaetter), uudehkot lahkot (mariaviittien katolinen kirkko ja Jehovan todistajat) sekä vielä kolmen erilaisen murteen (slesia, vuoristomurre sekä hip-hop-slangi) edustajat.

Jää kuitenkin jäljelle yksi kysymys – kenties kaikista tärkein. Onko mikään kaikista luetelluista käännöksistä tarpeeksi hyvä? Tutustuttuani näin moneen käännökseen pääni on pyörällä sen suhteen, mitä niistä olisi pidettävä parhaana – kaikilla kun on omat heikot puolensa.

Puolalaisten raamatuntuntijoiden yhdistyksen johtaja, isä *Waldemar Chrostowski* on antanut lausunnon, jonka mukaan „on olemassa uuden raamatunkäännöksen tarve” (Pelplin 2007). Kenties paikan täyttää *Biblia Lubelska*, arvostetun Lublinin katolisen yliopiston toistaiseksi keskeneräinen käännösprojekti. Jäämme odottamaan tulevaisuuden tuomia kiehtovia lisiä tutkimuskohteeseemme, sillä *słowo Pana trwa na wieki* (1. Piet. 1:25), ja lähes yhtä ikuista on Raamatun sanan yhä toistuva kääntäminen.

LÄHTEET

Kirjallisuus

Miłosz, Czesław. 1981 [1980]. *Księga Hioba*. Lublin. Katolicki uniwersytet lubelski.

Internet

„Biblia Tysiąclecia”. Wikipedia.

> http://pl.wikipedia.org/wiki/Biblia_Tysiąclecia#Ciekawostki (11.1.2008)

Kubski, Grzegorz. „Wzór biblijnej polszczyzny”. *Przewodnik katolicki*. 01.08. 2007.

> http://wiadomosci.onet.pl/1428532,240_kioskart.html?drukuj=1 (3.1. 2008)

„Pelplin: 45. Sympozjum Biblistów Polskich”. 20.9.2007

> <http://ekai.pl/serwis/?MID=13370> (11.1.2008)

Rada Języka Polskiego. „Uwagi o współczesnych przekładach Biblii na język polski”.

> <http://www.rjp.pl/?mod=kr&type=jrel&id=120> (10.1.2008)

Rafał, Joanna. „Jak powstała”.

> http://www.ziomjanek.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=6&Itemid=26
(13.11.2008)

Szołtysek, Marek. „Fragmenty książki 'Biblia Ślązoka'”.

<http://www.slaskie-abc.com.pl/ksiazki10.html> (10.1.2008)

Zązel, Władysław. „Nowy Testament w przekładzie na gwargę górali Skalnego Podhala”.

> <http://150.254.193.77/pallottinum/abc/index.php?lp=pd&id=485> (11.1.2008)